

36. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

*Az emlékes füzet és katonafüzet mint a megbecsülés és
kapcsolattartás hordozói – kászoni tárgypopulációs
vizsgálatban*

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
1.1. A kutatás tárgya és célja	3
1.3. A kutatás kérdésfelvetése.....	5
1.4. Anyag és kutatásmódszertan	5
1.4.1. Az interjúzás mint módszer	5
1.5. A kutatás kulcsfogalmai.....	6
1.6. A füzetek tulajdonosainak bemutatása	7
2. Szakirodalmi előzmények.....	8
3. Adatok értelmezése	10
3.1. Katonafüzet bemutatása	10
3.2. Emlékes füzet bemutatása	12
4. A megbecsülés megjelenése a füzetekben	14
5. A <i>füzetek</i> mint a kapcsolattartás hordozói.....	19
6. Következtetés, összefoglalás	24
Felhasznált szakirodalom	26

1. Bevezetés

1.1. A kutatás tárgya és célja

A tudás átadása az ember génjeibe kódolt ösztön, melyet élete végéig gyakorol, ahogyan az utolsó percig képes valami új megtanulására, felfedezésére is. Az ismeretek minden formájú átadása egyaránt fontos és ezek, kiegészítve egymást, képesek az eredményes működésre. A megszerzett ismeretek éltetésére számos közeget és eszközt választ minden egyén, melyek egyes pontokon összeérnek és hasonlítanak, viszont számos esetben egyéni történetekről is beszélhetünk. A tanár példáját tekintve, a hivatásának érzi és ezért tanulva, majd dolgozva teljesíti a belső készítésre elkezdett szerep betöltését, a tudása átadását mindazoknak, akik rá vannak bízva. A nagytata unokája számára akarja megtanítani mindazt, amit ő egy egész élet során megszerzett. Amikor a villamoson elmagyarázzuk az ismeretlen néninek, hogyan kell a jegyét beolvastatni, a meglévő tudásunkat adjuk át. Természetesen az, hogy különböző élethelyzetekben képesek vagyunk-e megosztani tapasztalatainkat, és azt milyen módon tesszük meg, sokban múlik a személyiségünkön és neveltetésünkön. Mindezek ellenére nem tud az ember úgy leélni egy életet, hogy ne akarná a benne lévő tudást, amely az ő elsőszámú tulajdona, átadni másnak, akár azzal a céllal, hogy önmagát is gazdagítsa. A hangsúly viszont a szándékon van. Tanítani akarjuk magunkat és a körülöttünk lévőket is arra, ami elsődlegesen fontos számunkra. Emlékezni akarunk arra a tudásra, amit megszereztünk egész életünkön át, hogy majd emlékeztetni tudjuk magunkat és a számunkra legfontosabbakat, a szeretteinket, családtagjainkat, utódainkat és ezért teszünk is. Az apa, amikor kisfiával virágot visz a család női tagjainak március 8-án, megtanítja fiának, hogy tisztelni, becsülni és védelmezni kell a nőket, hogy a virág kifejezi a szeretetet, mert a virág szimbólum, eszköz és élet is egyben. Értékes tudást ad át, amelyet ő is megbecsül és fontosnak tartja, hogy gyermekéhez is eljusson. A megbecsült ismereteket mindenki óvni és tovább éltetni akarja. A népi kultúrában, számtalan formában és módon találkozhatunk a tudásátadás folyamatával és a megbecsülendő értékek kiemelésének változataival. Kutatásom tárgyának e tekintetben választottam az egykor aktívan a népi kultúra elemét képező tárgypopulációt, egy *emlékes füzetet* és egy *katonafüzetet*, melyek egy kászoni házaspár tulajdonai.

Kutatásom egyik célja, hogy a kéziratos füzetekben megvizsgáljam a megbecsülést szolgáló tudás elemeit és, hogy a vizsgálataim által feltárjam, ezek a füzetek a bennük lévő változatos írásformák által a megbecsülés hordozói voltak a saját jelenükben, és most is. Olyan tudást hordoznak magukban, amelyek megbecsülendőek voltak a tulajdonosaik számára

és ez által azok számára is, akik a tudásátadás során megkapják ezeket az információkat. Úgy tekintek ezekre a füzetekre, mint a megbecsülés hordozóira és ezt a szerepkörüket a bennük lévő nyelvi és képi elemek segítségével támasztom alá, kiemelve a konkrét megbecsülést szolgáló szövegrészeket, amelyek tanítójelleggel bírnak, és a népi tudás tárába tartoznak.

A *kéziratos füzetek* nagy többségben a tulajdonosuk és annak szűk baráti köre, valamint családja közötti kapcsolat írott megnyilvánulása. A kapcsolattartás megbecsülendő értéként van jelen az emberek életében, és ez a népi kultúrában is központi elem. Az egyén a közösség által válhat valakivé, a közösség az, amely meghatározza őt, mivel az ember alapvetően egy társas lény, lételeme, hogy valamilyen formában kapcsolatba lépjen társaival. Az emberi kapcsolatok megléte képezi az egészséges psziché meglétét. Kutatásom másik témája az *emlékes füzet* és *katona füzet* mint a kapcsolattartás hordozói, mivel ezekben a füzetekben a megbecsülés értékei között az emberi kapcsolatok is fontos szerepet kapnak. A másodlagos célom vizsgálni, hogy ezekben a füzetekben a kapcsolattartás különböző elemek, főként fatikus elemek segítségével nyilvánul-e meg.

Összegezve kutatásom tárgyát, melyet a fentiekben részletezve szemléltettem, egy *emlékes füzet* és egy *katona füzet* képezi, melyeket tárgypopulációként vizsgállok. Kutatásom célja pedig megvizsgálni, hogy ezek a kéziratos füzetek a megbecsülés és kapcsolattartás hordozói voltak az írásos népi örökségben.

Jelenlegi kutatásom egy már korábban létrehozott dolgozat továbbgondolásából született. Előzetesen már vizsgáltam ezeket a kéziratos füzeteket, pontosabban azt, hogy a tulajdonosaik, a katona és a szolgálólány mit talált fontosnak leírni emlékként ezekben a füzetekben, és írásaik mit árulnak el személyükről. Összehasonlítva a nő által készített *emlékes füzetet* és a férfi által létrehozott *katona füzetet* számos közös elemet találtam. Vizsgálataim eredményeit a jelenben emléktároló funkciót betöltő közösségi portállal, a Facebookkal vettem össze, azt vizsgálva, hogy a Facebook-profil elmodható-e egy jelenkori emléktárolónak, és ha igen, hogyan befolyásolja az emlékek tárolását és ismeretközlő szerepét az egyénekre tekintve. Összességében a két kéziratos füzetet mint féltett emlékek tárhelyét elemeztem. Ebből a kutatásból kiindulva két állandó értéket, a megbecsülést mint tudás átadást és a kapcsolattartást vettem alapul vizsgálataimhoz. Közös alaptényezőként az emlék szerepel mindkét kutatásban, viszont a jelenlegi dolgozat az emlék mellett, annak létrehozását, majd megbecsülését és az ezen folyamatok mentén létrejövő kapcsolattartást vizsgálja a füzettulajdonosok írásaiban.

1.3. A kutatás kérdésfelvetése

A népi örökség a hagyományok és a tárgyi értékek meglétében és átadásában lelhető fel. Összeköti a múltat és a jelent, valamint lehetőséget biztosít a kapcsolatépítésre felhívva a figyelmet saját megbecsülendő értékeinkre. Az örökségként kapott tárgyi és elméleti tudás egy kis része az általam vizsgált *emlékes füzet* és *katonafüzet*. Kutatásom elsődleges kérdése, hogy (a) miként jelenik meg a megbecsülés ezekben a füzetekben, továbbá ennek milyen nyelvi, illetve képi megjelenése van. Keresem a választ arra is, hogy (b) értelmezhetők-e a kapcsolattartás egyik lehetőségeként az ezekben a füzetekben megjelenő egyes írások, a füzetekbeli írásgyakorlat, az 1950-es években. Ha mindez elmondható, akkor (c) milyen fatikus elemek támasztják ezt alá a szövegekben.

1.4. Anyag és kutatósmódszertan

A kutatásom módszertanát tekintve egy gyakorlati kutatás, melyet a rendelkezésemre álló adatok összegyűjtésével, majd azok rendszerezésével, értelmezésével hoztam létre. A kutatás tárgya és a gyűjtött anyag egy része megegyezik, ezt teszik ki az *emlékes füzetek*, melyeket vizsgálva forráselemzést végeztem. Az anyaggyűjtés módszeréhez, majd annak vizsgálatához egy interjú is hozzátartozik, melyet az *emlékes füzet* tulajdonosával készítettem, aki egyben a *katonafüzet* tulajdonosának felesége is. Előzetesen a füzetek tartalmát, felépítését és nyelvezetét vizsgáltam, majd az interjút a már szerzett tudás és felmerülő kérdések alapján készítettem el. E két módszer: a forráselemzés és az interjú együttes alkalmazása több szempontból is hatékony. A füzetek szövegvilágát tanulmányozva számos megbecsülésre és kapcsolattartásra utaló elemet találva haladtam egyre közelebb a kutatási felvetéseimhez, céljaimhoz. Feltételezéseim az interjú során nyomatékokat kaptak, így a feltételezett nézeteim alá lettek támasztva az interjúalany által. Felvetéseimet szakirodalmak segítségével is ellenőrzöm és összegyűjtöm mindazon információkat, melyeket a témában már előttem összegeztek.

1.4.1. Az interjúzás mint módszer

Az interjút a szóbeli kikérdezéssel lehet azonosítani, melynek során a kérdező és a kérdezettek között személyes interakciós kapcsolat jön létre. Az interjú mindig módot ad arra, hogy a kérdezett a saját megfogalmazásában közölje válaszait, s ez által lehetővé téve, hogy mélyebb tudást nyerjen a kérdező a kérdezettől vagy annak környezetéről. Az alkalmazott

módszerek szerint interjúm egy félig strukturált, kevert típusú interjú, melyben a kötött kérdéseken kívül a spontán beszélgetés is helyet kap.

Az interjúalanyom egy 78 éves, L. M. nevű nő, aki amint már említettem, az *emlékes füzet* tulajdonosa és a *katonafüzet* tulajdonosának özvegye. A kikérdezés 2020. december 16-án történt meg, mely során a füzetek vizsgálata alatti észrevételeim biztosítására kérdeztem rá, közben betekintést nyerve annak a korszaknak a milyenségébe és a tulajdonosok életkörülményeibe.

Fontos meghatároznom a területet, melyben a tulajdonosok születtek és éltek, mivel kiemelkedő szerepet foglal ez a község: Kászon hagyományai, kultúrája, szokásai, identitásjelölési elemei által a füzetek létrejöttében és íróik személyiségének alakulásában. Az öt faluból álló Kászon község a Keleti-Kárpátokban található Hargita megye legdéli-keletibb települése. Lakossága közel 3000 fő, domborzata gyűrűzve épül fel a lakott terület, a völgyek, mezők, legelők és erdők összefonódásából, melyek együtt 302,52 négyzetkilométert foglalnak el. A medence természeti adottságaiból kifolyólag jól elzárja a községet a tőle több kilométerre található településektől. Ebből a zártságból adódóan alakult ki a kászoni emberek hagyományaikhoz és szokásaihoz való hűsége, ragaszkodása és megőrzése, mely a mai napig való gyakorlásban is megmutatkozik.

A község, Kászon első írásos említése 1324-ből származik, egy adományozási okmányban Dok Kászon néven említik. 1332–1333-ban a község plébánosa javakat fizettet a pápának. Az erről készült feljegyzési dokumentumban Kazun, Kasun néven említettek Kászont. Luxemburgi Zsigmond keresztes hadjárataiban való részvételükért a kászoniak kivívtak az önrendelkezési jogot, így az 1390–1397 között tett szolgálatok eredményeként külön székként léteztek. (ANDRÁS 2018: 6–7) Nemzetiségi összetételét tekintve a 2002-es népszámlálás adatai alapján, a község összlakossága 7329 fő, amelyből 276 román, 2431 magyar, 271 cigány és 1 német nemzetiségű személyt számoltak. A vallási megoszlást tekintve a lakosságból 276 fő ortodox, 2668 fő római katolikus, 16 fő görög katolikus és 19 fő más felekezet tagja. (ANDRÁS 2015: 185)

1.5. A kutatás kulcsfogalmai

A kutatás szempontjából szükséges néhány fogalom értelmezése, ezek az alábbiak: *kézírtas füzetek*, *katonafüzet*, *emlékes füzet*, *fatikus elem*, *társas lap* és *tárgypopuláció*. Az első az emlék, mely főszerepet töltve be, írásos formában közvetít az olvasó, kutató és a létrehozója között. Az emlék olyan tudattartalom (benyomás, érzés, gondolat, kép stb.), melyet az

emlékezet valakiről, valamiről őriz, a feledéstől megóv. Olyan jel, tárgy, mely valakire, valamire emlékeztet. A régi időkből fennmaradt, a múlt életviszonyairól tanúságot tevő anyag, alkotás. (ÉrtSz.)

A *kézírtas füzetek* a családok, az egyén tudását, ismereteit, emlékeit foglalták magukba több évszázadon keresztül. A könyvnyomtatás megjelenése és fejlődése nagyban befolyásolta ezeknek a füzeteknek a terjedését és tartalmi összetételét, mivel a nyomtatott könyvekből számos írás átszivárgott eredeti vagy népiesített változatban a füzetekbe. Az írás, olvasás terjedésével megjelentek a paraszti, kismemesi, iparos réteg kultúrákban is. (KESZEG 2008: 351) A kézírtas füzetek csoportjába tartozik a *katonafüzet*, amely a férfiak által összeállított füzet (KESZEG 2008: 355) és az *emlékes füzet*, amely kezdetben az ismert emberrel való találkozás dokumentálását szolgálta, viszont idővel feminin jelleget öltve a nők által készített füzet. (VAJDA 2014: 116)

A *társas lap* a füzet közepén lévő középső lapot jelentette, melyre a közeli barátok, ismerősök írták rá nevüket és olykor a lakcímüket, az írás dátumával.

A *fatikus elem* a nyelv azon eszköze, mely a kapcsolattartó funkcióra utalva, az emberi kommunikációs érintkezésben, személyek közötti dialogizált kapcsolatok kialakításában kap szerepet. (ERDÉLY 2012: 18)

A *tárgypopuláció* különböző tárgyak, használati eszközök szociális csoportja, mely a tárgyak együttéléséből, időbeli, élettörténetbeli szakaszokhoz kötődő csoportosulásából alakul ki. (KESZEG 2008: 31) Dolgozatomban a *kézírtas füzetek* az egyén életterében, a személyes környezetében lévő írásos tárgyakkal, családi iratokkal együttesen, tárgypopulációként járulnak hozzá az egyén írott környezetének kialakításához. (GAZDA–KESZEG et. al. 2008: 27) Kutatásomban kászoni tárgypopulációs vizsgálatot végzek, azaz néprajzi megközelítésben értelmezem e populáció írott elemeit.

1.6. A füzetek tulajdonosainak bemutatása

A *katonafüzet* tulajdonosa egy L. A. nevű férfi, aki 1936. szeptember 2-án született és 2020. október 3-án hunyt el. Sorkatonaságát 1956. december 11-én kezdte, és 1958. december 23-án szerelt le. Négy osztályt végzett a katonaság előtt, és nem beszélte a román nyelvet, viszont a katonaság ideje alatt a harcászati és fegyverhasználati oktatások mellett általános ismeretekből is kaptak felkészítést, román nyelven.

Az *emlékes füzet* tulajdonosa egy L. M. nevű nő, aki 1942. október 16-án született. 14 évesen Bukarestben kezdett el dolgozni cselédként. Ő is szintén négy osztályos végzettséggel

rendelkezik és a román nyelv ismeretének hiányában kezdett dolgozni távol kerülve a szülőfalutól. A szolgálati időszak alatt viszont lehetősége volt a nyelv elsajátítására.

2. Szakirodalmi előzmények

Az íráshasználat egyik rétege a mindennapi, populáris írás, amely azt az írásgyakorlatot foglalja magába, amit az egyén saját belátásából, önszántából végez, és nem a külső hatások befolyása miatt, ahogyan azt a különböző oktatási intézmények keretein belül teszi. (KESZEG 2010) Ennek az írásgyakorlásnak a körébe tartozik minden olyan termék, mely az egyéni írások során jön létre. Minden olyan érzés, hangulat, élmény, melyet ez a fajta írás nyújt, vagy amelyeket ez által kiad magából az egyén. Az írás használatának terjedésében a történelem során számos forradalmi készítmény és esemény közrejátszott. Ilyen volt például a nyomtatás, sokszorosítás, majd a digitalizálás. Az írás által egyre jobban kiteljesedett az ember és egyre fontosabbnak vélte dokumentálni, lejegyezni tudását, vagyonát, a körülötte történeteket. Az írás folyamatosan helyet kapott a mindennapi élet színtereiben és foglalkozásaiban. A társadalom minden rétegében és minden csoportjában az emberek dokumentálnak, kommunikálnak, megélnek, gondolkodnak, kutatnak és élnek az írás által. A 18. század végére és a 19. század elejére tehető az emlékvers műfajának virágkora. Az alkalmi költészettel párhuzamosan kialakuló emlékvers műfaja több híres külföldi és magyar költő műveiben is megtalálható, melyeket akár saját kötetekbe, akár valaki emlékkönyvébe írtak. (VASVÁRI 1999: 119) Ilyen volt például Goethe, Heine, Puskin vagy magyar kultúrkörben Petőfi Sándor és Vörösmarty Mihály. Témájukat tekintve ezek a versek a mindennapi életbölcseességeket ragadták meg és sokszor parafrázisként terjedtek el a közéletben. Ezeknek a szövegeknek a nagy része gyorsan folklorizálódott és vált elérhetővé mindenki számára. Idővel a szerzői jogokat sértve, hivatkozások és említések nélkül, átdolgozva, kiegészítve, vagy csonkított változatban és olykor parafrázálva váltak az emlékkönyvek, jelen esetben emlékes füzetek sajátos kultúrájának alapelemévé.

Az emlékkerseket nem sorolhatjuk a népköltészeti alkotások közé, annak ellenére sem, hogy főként a fiatalok költészeti hagyományának eleme volt. Ezeknek a verseknek a használata első sorban egy fontos néprajzi jelenségre hívja fel a figyelmet: a polgárosodás megjelenésére, a polgári réteggel való érintkezés következményére, amely első sorban a falusi közösségek ifjúságára jellemző. Az emlékkerseket e tekintetben kevésbé kell a költészet és a hagyományozódás szemszögéből vizsgálni, mivel fontosabb szerepet kap a funkcionalitás: ki,

kinek, miért és hogyan írja le a verseket. (UJVÁRI 1960) A funkcionalitás tehát, a versek esztétikai minősége mellett kiemelkedőbb szerepet élvez.

A műköltő és a népi költő közötti különbség a műveltségi szint és a társadalmi eloszlás miatt tisztán érzékelhető. A népi költőknek kikialtott személyek egy közösség életében isteni erényekkel megáldott tagként teljesítették a versek írására vonatkozó kéréseket. (FARKAS 1999: 227–228) Ez a feladatkör a fejlődés következtében egyre inkább kimarad, magyarázatként szolgál az egyre növekvő írástudó és írni akaró személy, család száma. Megjelennek a kéziratos füzetek, melyekbe az egyes családok, személyek a legszűkebb társadalmi szintéren belülről eső eseményeket, történéseket és tudást jegyzik le. Ezeket az írásokat folyamatosan egészítik ki a műköltők, műírók szerzeményei, olyan alkotásokkal, melyeket érdemlegesnek tartanak a lejegyzésre, a megőrzés, a megtanulás, a megbecsülés szempontjából hosszabb ideig. A 19. század második felében elterjedt és széles körben alkalmazott népoktatás mint oktatási forma nagyban hozzájárult a folklorizálódási folyamat felgyorsulásához, és eleve az írásgyakorlat presztízsének növekedéséhez. A nép egy olyan képesség kialakításának lehetőségéhez jutott, melyet korábban az előljáró személyek birtokoltak. Társadalmi fejlődés indult el, mely magával vonta a népírók mellett kialakuló írni, olvasni tudó ifjúságot, akik a népírók mintáján, a környezetükben lévő, általuk hozzáférhető minden irodalmat egyveleggé alakítva kezdtek el kéziratos füzeteket gyártani. A parasztság körében igen csekély volt az irodalmi érintettség. Közkedvelt műfajok a vers, a dal és a népdal voltak, amelyek a füzetek tartalmát képezték, mivel ezek éltek a mindennapi hagyományukban és terjedelmük, mondanivalójuk miatt célszerűbb volt a lejegyzésük. Az angolszász utazás-beszámolók mintáján az iskolai oktatásnak köszönhetően egyre elterjedtebbé vált a leírás, lejegyzés műfaja a 20. század első felének városain és falvain tanuló diákok körében. (KESZEG 2008) Ez az írásmód könnyedén eljutott innen a népi írók írásai közé is, valamint a diákok nemcsak a tanórák keretén belül foglalkoztak az utazás, az új helyek, tapasztalatok, élmények adta információk lejegyzésével, hanem az iskola keretein kívül is tettek ilyen jellegű lejegyzéseket.

A Magyar Néprajzi Lexikon alapján a *katonakönyv*, jelen esetben *katonafüzet*, a népi kéziratos könyvek egyik típusát képezi, amelybe a katonai szolgálat idején, férfiak által megörökített vegyes jellegű feljegyzéseket tartalmaz. Régi hagyományt követve terjedt el, az úgynevezett Ferenc József-i időkben, ez a félig emlék-, félig verskönyv. A személyi tulajdonban lévő tárgyak egyikét képezte, melyet a katonák előszeretettel adtak kölcsön egymásnak és rendszeresen olvastak is fel belőle. Ezek a füzetek ritkán viseltek címet, viszont jóval gyakrabban kaptak a bennük található szövegek. A lexikonban feljegyzettek szerint A

*baka gondolatai, Katonatörténet, Mikor álltam posztot...*stb. címek voltak a leginkább elterjedtek. A kutatott katonafüzetben viszont az *Emlék, Emlékül* címek fordultak elő. A füzetek tartalma vegyes, főként versek képezik a bemásolt darabok tartalmát. A kötött formájú műfaj a katonák könnyebb és hatékonyabb önkifejezését szolgálta. Műfaji szempontból megfigyelhető az aktualizáltság, vagyis mindent a katonaeletre vonatkoztattak.

A kéziratos füzetekben az elsődleges műfajhasználat figyelhető meg, amely a szépirodalmi alkotások, a vallásos írások és az élnyelv megnyilvánulásaiból létrejövő egyveleget jelenti. A különböző alkalmi versek szövegelőzményeket, emlékezetből felidézett sorokat, szószerkezeteket reprodukálnak egyénileg, rímekkel összekapcsolva. (KESZEG 2008: 163–164)

Az írást mint önkifejezést használva az egyszerű ember is képes a megmutatkozásra és a kulturális értékeinek átörökítésére, azoknak az általános bölcsességeknek, tanácsoknak a lejegyzésére, amelyek megbecsülését kiemelkedőnek tartja. A történelem folyamán ezek az írások különböző módon, dokumentumokként jelentek meg. A közös bennük az, hogy populárisak. Minden ember készít populáris írásokat. Az előttem kutatók feltárták ezeknek az írásoknak a jellemzőit, létrejöttének mértékeit és mikéntjeit.

A továbbiakban én a megbecsülés eszköztáraként, és a kapcsolattartás hordozójaként közelítem meg ezeket a füzeteket, az általam vizsgált tárgypopulációs elemeket véve alapul.

3. Adatok értelmezése

3.1. Katonafüzet bemutatása

A katonafüzet a sorkatonaság idején létrejövő férfiak emlékes füzetek. A megállapításra utal a benne található írások címe is, mely az „Emlék” vagy „Emlékül”. Külső jellemzőit tekintve kisméretű és ebből kifolyólag praktikus füzet. (KESZEG 2008: 355) Minden szakirodalmi említésben, lexikonban és szótárban *katonakönyv* néven szereplő *katonafüzet* elnevezés feltételezhetően a kászoni szóhasználatban elterjedt változat. Az interjúban arra a kérdésre, hogy *katonakönyv* helyett miért kaphatta a *katonafüzet* nevet az okmány, azt a választ kaptam, hogy a községben mindenki így használta. Nem egy vaskos könyvről volt szó, hanem egy akár zsebben is hordozható füzetéről. Az indokláshoz az is hozzátartozik, hogy a katonakönyv megnevezés a *Livret militar* román nyelvű megfelelője, leszámítva azt, hogy ezt a megnevezést is csak hivatalos helyeken és ügyben használták így, mivel a közhasználatban *livrét* néven ismert. Az idegen nyelven ejtett hangzás alapján meghonosult, majd magyarosított és szájhangománnyal útján tovább terjedt forma.

Dolgozatomban a katonafüzet elnevezést az általam vizsgált és a Kászonokban ezen a néven ismert katonakönyvre használtam. A katonafüzetek több célt szolgálva és számos szerepet betöltve két kontextusba helyeződnek el. (KESZEG 2008: 355) A fiatal, alig 18. életévüket betöltött férfiak több hónapra egy idegen környezetbe kerültek, ahol az addig csak történetekből ismert katonaeletbe voltak kénytelenek egyik napról a másikra belecsöppenni. Ez az éles váltás a fiatal fiúk életében a férfivé érést is jelképezte. Úgy is tartották, hogy akkortól igazán férfi a férfi, miután megkapta levelét a besorozásra. A férfivá válás folyamata ekkortól kezdetét vette, és ezek a fiatal fiúk egyszerre több megpróbáltatás előtt álltak, mondhatni számos próbát kellett kiálljanak, hogy férfivá érjenek, és felnőttként elfogadják magukat, és környezetük is méltón tekintsen rájuk. Ezt a folyamatot nem volt egyszerű megélni. Nehezített rajta az idegen környezet, az otthontól való távollét, a kisebbségi helyzet, a tudáshiány és a kemény fizikai, lelki megpróbáltatások. Ebben a helyzetben is, ahogyan az emberi élet során számos más helyzetben, az írás volt az egyik módszer, ami segített a katonáknak a feldolgozásban. Ehhez volt szükségük a katonafüzetre, amit otthonról hoztak magukkal.

A hazatért, leszerelt katonák tapasztalatait meghallgatva, minden újonc tudta, hogy szüksége lesz rá, és ha nem is tudatosan, de mindenki egy fajta menedékre lelt az írásban. A katonafüzet tehát a férfiszerepre való felkészülés eszközévé vált a katonai szolgálat alatt, elfoglalva helyét az első kontextusban a katonasors megélése mellett. Egy új élethelyzet megélése, feldolgozása összetett folyamat, mely akkor tud fejlesztően hatni az egyénre, ha azt saját javaira és személyes fejlődésére fordítva tudja felhasználni. A pozitív és negatív történéseket egyaránt meg kell élni, le kell vonni belőlük a következtetéseket, a tanulságot és a saját fejlődés érdekében el kell raktározni, majd alkalom adtán felhasználni azokat. A legfontosabb, hogy az egyén ne rekedjen bele egy adott lelkiállapotba, mely az újonnan tapasztalt esemény váltott ki, hanem legyen képes annak feldolgozására, elraktározására, hogy kellő nyitottsággal tudja fogadni a következő impulzusokat. A katonaság során a katonákat rengeteg új hatás éri nap mint nap, ezek feldolgozásában és megélésében volt segítségükre a katonafüzetbe való írás. Az, hogy egy énekben vagy versben saját sorsukra ismertek és azt lejegyezték, a naplóírás élményéhez hasonlóan keltett megnyugtató hatást. A megélt hangulat, esemény, történet leírása elindította a feldolgozás folyamatát. Az érzések leírása segít az agynak felülkerekedni az érzelmi zaklatottságon, túlterheltségen. Az érzelmi kontrollkezelés, vagyis az aranyközépút megtalálása a folyamatos szomorúság és felhőtlen vidámság között, támogatja a stresszel való megküzdést, mely egy katona esetében a mindennapokhoz hozzátartozó elem. A katonák egymástól másolták le azokat a verseket, énekeket, amelyekben

olyan érzéseket, attitűdöket és gondolatokat, amelyekkel azonosulni tudtak. A megélt hangulatok, az érzelmi azonosságot keltő írások továbbá sok esetben a megoldást is magukban hordozták, a különböző intő tanácsok, élettapasztalat útján már megszerzett tudás verses formában leírt változatai. A másolással tehát elindul egy közvetett naplóírási folyamat, mely segít a megélésben és az írások időnkénti újra olvasása már a tanulást is magában hordozta, vagyis segített-e ugyanannak az állapotnak a könnyedebb feldolgozását, esetleges hibának az elkerülését. A legjellemzőbb attitűdök a hatalomellenesség, bajtársi szolidaritás, szülőföld- és családszeretet. (KESZEG 2008: 355–356)

Az L. A. által írt katonafüzetben is számos példa megtalálható a különböző lelkiállapotok megírására vers vagy dal formájában, melyek elárulják, hogy számára a legfontosabb személyek a bátyja, szülei, húga, öccse, és beszámol a katonaelet nehézségeiről. (l. 1. kép) Ezek mellett található a füzetben olyan feljegyzés is, mely a magányt, az egyedül létet sugallja: „Írtam én emlékül 1957. ho. I. nap I. délután fél négykor az ágyak közt.” Ez az egyedüli olyan írás, amely nem másolt vers és nem is közvetítés a katonai életről, frontról. Ebből következtethető, hogy L. A. nem a megszokott módon használta füzetét és nem is a társaival töltötte idejét, hanem saját magáról, magától jegyezte fel helyzetállapotát rejtve megfogalmazva érzéseit, magányát.

A *katonafüzetek* írása továbbá a szabadidő hasznos és értelmes eltöltését is szolgálta, mind az írás, másolás által, mind pedig a katonák között kialakuló kapcsolat és kommunikáció által. (VAJDA 2013: 192)

3.2. Emlékes füzet bemutatása

A *katonafüzettel* ellentétben az *emlékes füzet* a Kászoni-medencét vizsgálva a női sors képviselője, mivel ezt csak nők, jobban mondva fiatal lányok írták, és jóval több játékos, tréfás mondókát tartalmaz, mint a katonafüzet. Ez egy nagyméretű, a katonafüzethez képest sokkal díszesebb füzet a nők által létrehozott, emlékeket tároló füzet. Tartalmát emlékversek, népdalok, nóták, kívülálló személyek írásai és olykor saját szerzemények képezik. Az elnevezés létrejött a katonafüzetével rokonítható, mivel ez a forma a Kászoni-medencében ismert. Hivatalos elnevezése az emlékfüzetnek, az emlékkönyv. A könyv utótag átváltása a füzetre azzal magyarázható, hogy nem egy könyvbe gyűjtötték össze a lányok emlékeiket, hanem egy általuk szerkesztett füzetbe. Fontos kiemelni itt is, hogy dolgozatomban az *emlékes füzet* megnevezést használom az általam kutattott füzetre, míg az emlékkönyv megnevezést az általánosan és szakirodalomban használt *emlékkönyvre*.

Az emlékvers kialakulását követő gyors terjedéssel párhuzamosan az emlékkönyvek, írói rétegében való létrejötte folyamatosan ruházódott át a tanulói ifjúság, főként a lányok körére, azaz egyre több diáklány készített emlékkönyvet, amely addig az írói szakma produktumaként volt közismert. Ugyan nem költői ranghoz mérhető emlékkersek és írások szerepeltek ezekben a füzetekben, hanem a folklór útján újraalkotott és beolvadt versek, valamint parafrázisok. A 19. század végére az emlékvers és az emlékkönyv írása eljutott a magyar parasztság körébe is. A parasztság felzárkóztatásának, a városi, polgári élet hatásának, az oktatás kötelezővé tételének és ez által az írás, olvasás művelésének elterjedésével kezdetét veszi kimondottan a lányok körében az emlékirás. (VASVÁRI 1999: 119–120) A népi költészet egyik ágaként van jelen az emlékvers, amely magánlíra tekintetében autonóm szerzőkhöz köthető. Az egyén nem tudja kibeszélni, elmondani saját élményeit, érzéseit, ezért az íráshoz fordul. Az így keletkezett versek nyelvi anyaga többnyire a hétköznapi nyelvből vett elemek, tehát az emlékkersek csupán rímkészletükben és tördeléseiket tekintve térnek el a hétköznapi nyelvhasználatától. (KESZEG 2008: 255–261)

Az *emlékes füzetek* keletkezését és használati időtartamát nem korlátozzák olyannyira, mint a *katonafüzetekét*: a szolgálat előtti rövid időszak és a leszerelés időszaka közé. Ez magyarázható azzal is, hogy a lányok nem kimondottan egy felnőtté válási folyamat megélésének érdekében írták füzeiteket, hanem a szabadidő hasznos eltöltése céljából és a dokumentálás miatt.

A dolgozatomban kutatott, L. M. tulajdonában álló emlékes füzet használatának időszaka nem határolható jól körül, és nem csak a dokumentáció, valamint a szórakozás céljából jött létre. Az emlékes füzetet L. M. 14 éves korában kezdte el írni, amikor a jobb megélhetés és a pénzkereset céljából Bukarestbe költözött és hosszabb, rövidebb időszakokat ott töltve házvezetónői szerepet betöltve dolgozni kezdett. Az emlékes füzetben számos emlékvers, dal, népdal, nóta, tréfás mondóka és néhány román szöveg is megtalálható. Az írások közül több valamilyen pillanatnyi vagy tartós érzést ír le. Ezekkel a szövegekkel fejezte ki belső világát. A tulajdonos saját szerzeményeket, másoktól másolt verseket, a kászoni falvak számára kedvelt népdalokat és tréfás mondókákat írt bele. Megjelennek ugyanakkor kívülálló személyek írásai is, akik csak a tulajdonos kérésére vagy jóváhagyására írhattak a füzetbe. Általában emlékkerseket írtak bele, vagy aláírtak feltüntetve pontos lakcímüket, helyenként keltezéssel ellátva. Az emlékes füzetben annak ellenére, hogy egy lány által keletkezett, fiúk és lányok egyaránt írtak. Ez azzal magyarázható, hogy L. M. nem egy olyan környezetben volt a füzet írásának nagy részében, ahol csak lányok voltak, hanem egy nemileg vegyes társaságban töltötte a munkavégzés idejét. Ugyanakkor a magyarázathoz

tartozik az is, hogy a füzet használata nem korlátozódott a munkavégzés idejére, vagyis L. M. miután haza tért, akkor is folytatta az emlékirást, valamint a barátai írásait is szívesen fogadta füzetében.

Az L. M. tulajdonában álló emlékes füzet szerkezeti szempontból két részre osztható, mely részeket, ahogyan a katonafüzet esetében is, a társas lap határolja el. L. M. ahogyan az interjúból is kiderült, nem beszélt románul, amikor elkezdte a házvezetőnői munkát Bukarestben. A fővárosban nem részesült rendszerszerű oktatásban, ahogyan a katonafüzet gazdája, viszont elmondása szerint a munkaadóinak és a környezetében élő embereknek köszönhetően fokozatosan sajátította el a román nyelvet. A nyelvtanulás és a kultúra befogadása iránti nyitottságát bizonyítják az emlékes füzetében található román versek és mondókák. A füzet utolsó felében találhatóak ezek az írások, tükrözve az időrendiséget, mi szerint a tulajdonos több idő elteltével másolta bele azokat. A katonafüzet gazdájával ellentétben, aki részesült román nyelvű oktatásban, nyitottságot és befogadó készséget árul el az emlékes füzet tulajdonosáról.

4. A megbecsülés megjelenése a füzetekben

A magyar nyelv értelmező szótára szerint a megbecsülés „általában a *megbecsül* igével kifejezett cselekvés, eljárás, ill. magatartás; az a cselekvés, magatartás, hogy valakit, valamit megbecsülnek. Valamely dolog értékének elismerése, valamely érték, értékes dolog, tárgy kímélése, rá vigyázás, a vele való gondos, óvatos bánás.” Dolgozatomban úgy mutatom be az általam megvizsgált katonafüzetet és emlékes füzetet mint a megbecsülés hordozóit, az értelmező szótár definícióját szem előtt tartva.

A megbecsülés legtagabb értelemben vett műveletét tekintve a füzetek napjainkig való megmaradása és azok átöröklése, vagyis jelen esetben a tulajdonos unokájának való átadása jelzi annak értékét és magának az örökség átadásának fontosságát. A tulajdonosok életük során megbecsülték, vigyáztak rá és értékesnek tartották az általuk fiatalon létrehozott füzeteket, hogy az utódjuk számára hagyatékul adják, tovább mentve írásaikat és eszmei értékeik egyik tárgyát. A füzetek tehát tartalmuk nélkül is már a megbecsülés hordozóivá váltak, melyet a több mint ötven évnyi megőrzés bizonyít, azaz vannak és voltak személyek, akik megbecsülték őket, példát mutatva a tevékenység fontosságára, mikéntjére. A füzetek a genealógiai emlékezet részét képezik a családtagok, az utódok számára, mivel az egyén története kihatással van az utódok életére. (KESZEG 2008: 284–286, 298)

Mivel az általam vizsgált kéziratos füzetek egy-egy, az egyének számára meghatározó és fontos életszakaszt zárnak körül, az ott zajló eseményekről a családtagok és az utódok is tudomást szereztek az évek során. A családi történet, mely az egyre távolabbi ősök életpályájának nagyvonalú mesélésétől a jelenlegi családtagok életének feltárásáig, majd a közös élet megéléséig tart. A múlt mindig előtérbe kerül a megértés, a kíváncsiság és a megbecsült események történések elmesélése, tovább éltetése miatt. Ezt a családok körébe természetesnek vélt cselekvést, a mesélést, beszélgetést teszi személyesebbé az egyes emléktárgyak megmutatása, használata az egyének körében. Az alátámasztás, a bizonylattevés eszközeként szolgálnak a kutatásom tárgypopulációi is, mivel ezek a kéziratos füzetek a családi történetmesélések keretein belül közszemle elemei voltak. A családban mindenki ismerte a füzetek keletkezésének történetét és ez által a tulajdonosok életének egy személyes szakaszát, mely a közös genealógiai emlékezetté vált. A család valamely tagjának elvesztése után ez a közös emlékezés új keretet ölt, és aktívabban helyet foglal a genealógiai tudatban. (KESZEG 2008: 321–322)

Tovább haladva a megbecsülés tekintetében a példamutatás, a tanítói szándék az, amit az a személy kap, aki örökségként vagy a tanulmányozás, vizsgálás érdekében fellapozza ezeket a füzeteket. A külső olvasó számára konkrét utalások lelhetők fel a szövegek között, melyek a megbecsülés egyes fajtáira intik az olvasót. A füzetek tehát túllépve a tárgyak által előhívott emlékezet horizontját a hasznos szövegek táráként funkcionálnak a későbbi generációkra nézve, akik tanácsként olvashatnak egy-egy lejegyzést, emlékverset. (VAJDA 2013: 196–197) A megbecsülésre utaló írások a katonafüzetben utasításként, mintegy figyelemfelhívásként fordulnak elő:

Emlékül Antalnak

Ha az életedbe boldog akarsz leni

Tanulj meg tűrni és szenvedni

Irta Warga Jancsi

Örök emlékül 1956 XII ho 18 án Este 8 orakor

A tulajdonos számára az egyik katonabarátja írta a sorokat, felhívva a figyelmet a szenvedés és a tűrés értékére, a nehézség megbecsülésére, mely majd a boldogságot hozza az egyén számára. Ezek a sorok a külső olvasó számára is tanítójelleggel szolgálnak.

Emlék

Tudod mi a szerelem

egy szép nyilovirág

Mert ha gondját viseled

Neked nyilik tovább

Lakatos Antal

Emlék

Csendes néma kápolnában

Ereszkedjél téldre

Kit szived legjobban

Szeret imádkozál

Érte

A tulajdonos saját maga jegyzi le a verseket, melyek a szerelem, a szeretett kedves megbecsülését, annak gondviselését szorgalmazzák a szerelem kiteljesedése érdekében, valamint a szeretett személyért való imádkozást, a gondoskodást, mely az Isten segítségével lehet teljes.

Emlék

Légy anyádnak jó

gyermeke testvérednek jó

testvére valamikor valakinek édes pici felesége

Lakatos Antal 1957. I ho 14 Costanta

A szülők, a testvér és a férj megbecsülésére hívja fel a figyelmet a vers, a családi szerepkörök helyes betartásának fontosságára.

Az L. M. által írt *emlékes füzetben* jóval kevesebb a külső olvasó számára, általános bölcsességet magában hordozó emlékvers található, mivel ebben a füzetben a népdalok és dalok kapják a központi szerepet.

Emlék

Ha egykor romba

dőlnek minden terveid

Reményeid soha el ne hagyjanak

Mert a romba dőlt vár fölöt

is a leg szob virág fakad

Sz. j.: Balló József

Az *emlékes füzet* tulajdonosának leírt verset egyik barátja jegyzi, melyben a remény fontosságára hívja fel a figyelmet, azaz arra, hogy a remény hal meg utoljára, bármilyen álma, terve is dőljön össze élete során.

A füzetekben lévő általános életbölcsességeket tartalmazó írások, a szeretet, a gondoskodás, az ima és a remény megélésének, használatának megbecsülése a tulajdonosok

számára fontos volt, mivel bekerültek füzetekbe. Azok a személyek, akik ezeket írták, jó tanácsként, életre szóló útmutatásként szánták a tulajdonosoknak, majd ők ezeket a füzetjeik továbbadásával az utódaik számára hagyják javaslatnak a boldogság megtalálása és a gondok leküzdésében való segítséghez. A külső olvasó rétegéből a tulajdonosok szemszögéhez érkezve vizsgálhatjuk meg a szövegeket, mely egyben a legszűkebb, legbensőségesebb színtere is a megbecsülés formáinak, lehetőségeinek feltárására. A tulajdonosok által bemásolt vagy lejegyzett versek, dalok, nóták a különböző érzések mellett a megbecsülésre alkalmas elemeket is magukba foglalják. Az első dolog, amit ki kell emelni, az az emlékeknek a megbecsülése, az emlékkörzésnek a fontossága, mivel ezek a füzetek olyan tárgyak, amelyek a magukba foglalt tartalmakkal, írásokkal és a hagyományosan hozzárendelt jelentésekkel, képekkel egy lezárt múlt emlékeit őrzik és elevenítik fel. (KESZEG 2008: 219) Az írott szöveg egy olyan önálló entitás, mely az egyént túlélve marad fenn. (KESZEG 2002: 18) Az emlékes füzetek első sorban ez egyéni, majd a családi emlékezet számára a felelevenítést megkönnyítő tárgyként funkcionálnak, tehát egy személyes örökséget hagy maga után velük az egyén. (VAJDA 2013: 236–237) Az emlékek, az írás megbecsülésére utalnak a következő emlékversek, feljegyzések a katonafüzetből:

Emlék

Bárhova üldöz a sors engemet emlékül marad a kezem írása de ha a sors haza vezényel a szívemben nyílik a szerelem rozsája.”

Emlékül irtam

*Amikor voltunk táborban fogalnicán
ot a vízen is tukciáztunk odamentünk
1957 VI ho 17 én mentünk oda*

Emlékül

*Irtam amikor
voltunk Galacon*

El mentünk 1958 VI ho 17. én s visszajöttünk 30 án

Emlékül irtam 1958 VII. ho 9. én a muncaogrikolon Cepes Vodan

Elmentünk VII h. 3 án

Az írásokban az egyes szám első személyű írásmód, személyes névmások és az igék jelzik, hogy a tulajdonos maga jegyezte le a vele történeteket, hol egy-egy esemény, hol egy vers formájában az emlékhagyás fontosságát. Ilyen jellegű írás az emlékes füzetben egy található, ahol a tulajdonos egy emlékvers végére jegyzi: *Irtam vasárnap. Dél u. 5 orakor Bucurest.*

A különböző emberi értékek megbecsülése mellett nagy számban előfordulnak azok a versek is mindkét füzetben, amelyek a szerelem, a szerető szívnek a megbecsülésére hívják fel a figyelmet (Keszeg 1991: 120–122):

Emlék

*Ha tudnám hogy szeretsz
Ha tudnám hogy mere
jársz elküldeném
Neked zálogul a szívemet*

Emlék

*Nem feledlek sohatöbé
Szívemben vagy mindöröké
A sors bár mesze el vezet
szívem Téged ugysem feledlek el soha
Lakatos Antal*

Emlék

*hej de szörnyű meszi
Vagyok én te tőled
Mégis sokat álmodozok felőled
Álmodozok de sose feledlek
Hid el szívem hogy csak
Téged szeretlek*

Más

*Te voltál az első nékem
Te leszel az utolso
Rajtad kívül nem kel
Csak a gyászos koporso
Lakatos Antal*

Emlék

*Idő telik az ember feled
De aszt nem feledi kit igazán szeret*

Szeretni könnyű feledni nehéz

De ha valaki igazán szeret

Feledni sose lehet

Ha az ember szerető szívre talált meg kell becsülnie azt és nem elfeledni. Ezt az érzéskört járják körbe a versek.

Az *emlékes füzetben* nagyszámú népdal és műdal megléte a tulajdonos elmondása szerint a saját tudásának tára, melynek elemeit a későbbi felelevenítés és továbbtanítás céljából jegyzett le, azaz értékesnek tartotta őket. A katonafüzetben szereplő napló formájú feljegyzések és különböző műfajú írások: népdal, dal, vers, katonadal, verses arcképköszöntők, névnapi köszöntő egy másodlagos műfaj, az élettörténet kereteibe helyezkedve dokumentálják a férfiak ezen életszakaszát. A megörökítésen túl, a hagyaték és az emlékezés célját is szolgálják ezek a füzetek. A katonasors felidézése és ennek az életszakasznak a megélése bizonyítékként szolgál egy férfi életében a felnőtté válásban, férfivé érésben. (KESZEG 2008: 355–356) A népdalok, dalok, nóták és katonadalok tehát a megbecsülésre méltó értékeként vannak jelen a füzetekben.

A különböző virágokról készült rajzok néprajzi motívumként az életet, a szépséget, az élet sorsszerűségét szimbolizálva jelennek meg, nemcsak színes rajzokként, hanem a versek szövegeiben is. (Keszeg 1991: 101) Ezek a rajzok a személyességhez, a magántulajdon megjelöléséhez szolgálnak eszközként.

Dolgozatomban felmerülő első kutatási kérdésekre válaszolva (a) szerint az emlékes füzet és a katonafüzet a megbecsülés hordozói, elmondható, hogy e felvetés bebizonyosodott. Ezek a kéziratos füzetek önmagukban a megbecsülést képviselik azon tulajdonosok számára, akik hosszú évekig megőrizték őket, majd tovább örökítve, hagyatékként átadták utódjaiknak. Mindeközben, hogy az örökség értékes legyen az utódok számára, számos alkalommal meséltek a füzetek keletkezéséről, körülményeiről és tartalmáról. Továbbá a megbecsülés megjelenik a füzetekben jelenlevő írásokban is mint életbölcesség, tanács vagy a szeretetek, a szerelem értékességének elbeszélői.

5. A füzetek mint a kapcsolattartás hordozói

A *füzetek* tulajdonosai idővel nemcsak a szolgálat alatt tett történésekre, élményekre, a frontéletre és nehézségekre emlékeznek, hanem azokra a társakra is, akikkel együtt töltötték azt az időszakot. Ezeknek a barátoknak a neve és címe segítettek az emlékezésben és olykor a kapcsolat újjáélesztésében is. (KESZEG 2008: 355–356) Mindkét füzetben központi helyen

található a *társaslap*, mely a füzettulajdonosok barátainak nevét foglalja magába. Ezek a füzetek a személyes tulajdon tárgyát képezték, csak azok írtak bele, akik erre engedélyt kaptak, vagy felidézve azt, ahogyan ez akkor történt, akit megkértek rá. Ezek a személyek elsősorban a füzet tulajdonosa, majd az általa felkért katonatársak és a szolgálat idején szerzett barátok voltak. Ezen gyakorlat által egy emlékközösség jön létre, melynek a kéziratos füzetek állítanak emléket. (VAJDA 2013: 196–197) A kéziratos füzetek az írás és másolás által egy csoport „korporatív összetartozását” (FÜLEMILE 1994: 221) örökítik meg. Viszonylag rövid ideig élő kapcsolat alakul ki a füzetek tulajdonosa és az általa választott barátok között, mivel ahhoz, hogy az írás létrejöjjön, megelőzőleg megtörténik a kapcsolatteremtés, felkérés az írásra, majd a füzet visszaszolgáltatása a tulajdonoshoz. Ez a folyamat a kapcsolattartás közvetlen formáját teszi lehetővé, ahol a tulajdonos személyesen találkozik egyes barátaival.

A kapcsolattartás mélyebb szintjére lépve a tulajdonosok az otthonnal, a családdal, a családtagokkal létesítenek kapcsolatot (VAJDA 2013: 191), még ha ez a kapcsolat egyoldalúan működik is. Írásaikban megidézik a szeretett otthont és a hozzájuk legközelebb álló személyeket. Olykor fényképeket visznek magukkal az emlékezés megkönnyítése érdekében, a kapcsolat mélyebb megéléséért, mely képeket a füzeteikben őriznek. Az otthonnal való kapcsolatteremtés nagyobb arányban fordul elő a katonafüzetben, mint az *emlékes füzetben*. Az otthonnal való kapcsolatnak a tartása az e témában keletkezett versekben is megfigyelhető:

Név napi köszöntő

Kedves édesapám a neve

napjára bele fogok százszor a levél

írásba. Felköszöntöm magát kedves

édesapám. Igaz hogy levél által

nem pedig egy pohát boral

Éltese az Isten jóapám sokáig

boldogságban élje a hátralevő

ideét. Sok mindent irhatnék

de úgy fáj a szívem hogy név

napom ijen meszi töltöm

el. Mesze idegenbe a nagy

Constantaban mert iten az sincs

aki azt mondja Éjél te is

Boldog névnapokat Antal

antal Boldog névnapokat

*kivánok magának kedves
Édesapám éltese az Isten
számos éveken át azt
kivánja fia a meszi
távolbol Antal*

Fénykép vers

*Kedves szüleim jo napot kívánok
én mind vándormadár hozátok
beszállok adjanak hát szálást
én it megmaradok Mert én
Távol vagyok de most eljötem
meglátni kedves szüleimet
Az én édes testvéreimet
fogadjátok szeretettel e vándor
vendéget mely most hozátok
fájos szivel betévet eljötem
meglátni kedves szüleimet
hogy meglásák katona képemet
nem tudok szolni mert
papiron vagyok
bár tudnám mondani
vagy szavaimat mert
Szüleimtől meszire el hoztak
És csak levél által beszél
hetnek vélem kedves szüleim
és jo testvéreim és jo barátaim
engemet a sors elvet titőletek
A katona életből ki kel
töltenem ugy mondják hogy kerek két kis évet
fogadjátok szüleim esztet
jo szivel mert én magam
vagyok árva a mesze idegenbe
Kedves jo anyám áldja meg*

*Isten mert katonának fel
neveltél engemet most
édes szüleim én it Meg
maradok adjanak hát
Hejet ot a tükör alatt azt
Hiszem talán ot nem
Leszek láb alatt.*

Lakatos Antal

1957 IX ho 5 én

A tulajdonos mindkét versben szüleit szólítja meg, kikhez az otthona kötődik. Az első vers egy névnapi köszöntő, mely műfaj a fatikus nyelvi elemek közé sorolható. Az alkalmi megszólalásoktól eredendően a köszöntők átmeneti jelenségek a népi és műalkotások között, valamint lényegi, tartalmi mondanivalójuk általában minimális. A jókívánságokat közvetítik a személyek között, annak érdekében, hogy egy új kapcsolat, jelen esetben a meglévő kapcsolatot fenntarthatassak velük. (BALÁZS 1993: 43) A családdal kapcsolatos írásoknak a kapcsolattartáson kívül pszicho-szociális funkciója is van, az idegen közösségben élő katona számára segítenek a magánélet újrateremtésében, mely a tábori életben nehezebbre esik az egyénnek. (VAJDA 2013: 259)

A katonafüzetben legtöbb alkalommal előforduló kapcsolattartást képviselő írások a tulajdonos barátjától, Varga Jancsától származnak, melyek sokasága a kapcsolat mélységére és gyakori ápolására, tartására utal. A kapcsolat ebből a füzetből egyoldalúnak látszik, viszont az interjúalanyom alátámasztotta, hogy a tulajdonos is írt barátja füzetébe, a kapcsolattartás a versek által kölcsönös volt. Az emlékekkel kapcsolatos versek a már kialakult baráti viszony fenntartását szolgálják. (KESZEG 1991: 96)

Emlékül Antalnak

Ha az életedbe boldog akarsz lenni

Tanulj meg tűrni és szenvedni

Irta Varga Jancsi

Örök emlékül 1956 XII ho 18 án Este 8 orakor

Emlék

Ez a pár sor

Emlék legynéked

Mert egy öreg katona

cimborád irta néked
Legyen az élted jo vagy
Mostoha de feledni téged
Nem tudlak soha
Irta egy Gyulakuti csavargo
Fnotár. Warga Jancsi

Emlékül
Midőn sok szép vers
Disziti könyvedet
Én it alol
Örizem hogy el ne
Szökjenek
Igaz szeretetel
Antalnak. én Jancsi

Fatikus elemként vannak jelen a kapcsolatkezdést, majd a folytatást elősegítve a megszólítások, az *Emlékül Antalnak*, *Emlék*, *Emlékül*, melyek közül a legszemélyesebb a névvel kiegészített megszólítás, mely a kapcsolatformálásban is szerepet játszik. (BALÁZS 1993: 40–41) Az egyik versben található közhelyes fogalmazás: *Én it alol/ Örizem hogy el ne/ Szökjenek*, a fatikus elemek csoportját képezi, mely a tartalmas mondanivaló hiányában, csupán a kapcsolat fenntartását segíti elő. (BALÁZS 1993: 41) A barát már nem tudott az előbbiekhöz hasonló bölcs és személyes írást létrehozni a tulajdonos számára, de a kapcsolattartás érdekében közhelyes szókapcsolatokat beleszőve a versbe, azzá alakítva éltette a kettejük kapcsolatát, mely feltehetőleg egy újabb füzetcserehez, személyes találkozáshoz vezethetett. Továbbá a kapcsolat meglétére utalnak az írások egyes sorai, melyek személyes hangvételűek és több alkalommal az egyes szám második személyt használva beszélnek a tulajdonoshoz, vagy szólítják meg őt, intímmé téve a kapcsolatot, mely a már megkezdett állapoton túlhaladott szakaszra utal (ERDÉLY 2012: 55): *Tanulj meg túrni és szenvedni, egy öreg katona/ cimborád irta néked, feledni téged/ Nem tudlak soha, Igaz szeretetel*.

Az emlékes füzetben a kapcsolattartás a barátoktól származó feljegyzések személyességében és a versek végén tett elköszönésben, valamint a megszólításokban lelhető fel, hasonlóan a katonafüzetben látott példákhoz:

Emlék
Nem kívánom, hogy

Életed tövis nélkül legyen

Mert a legszebb rozsa is

Tövis között terem

Irtam S.S.Sz. Kovács Magus 1959 IV hó del ut. 5 orakor Bucureștben András Margitnak

Fatikus elemként a kapcsolattartásra nézve a kicsinyítő képzős szerkezetek is jelen vannak az egyes versek végén: *Mancika, Mancikának, Drága Mancikának*. Továbbá a tulajdonos barátainak neve is több alkalommal előfordul egy-egy bemásolt dal vagy nóta végén, amely a meglévő kapcsolat tartásának meglétére utal, melyhez eszköz az *emlékes füzet* volt, hiszen a benne levő írások létrejöttéhez elengedhetetlen volt a személyes találkozás, kapcsolatba lépés is.

Az *emlékes füzet* és a *katonafüzet* egyik kiemelkedő és ugyanakkor közös eleme a *társas lap*, mely a füzetek központi részét képezik. A tulajdonosok által választott személyek, a barátok írják erre a lapra a nevüket, pontos lakcímüket és az írás keletkezésének dátumát. (KESZEG 2008: 216) A társas lapra a katonafüzet esetében búcsúzáskor írták rá a katonatársak a nevüket, a már meglévő kapcsolat jelképeként és a kapcsolattartás további lehetőségének érdekében. (l. 1. kép) Ebből kifolyólag a társas lap önmagában a kapcsolattartás hordozója is a tulajdonos életében. Az emlékes füzetben is számos név szerepel ugyancsak a kapcsolatok további ápolásának lehetősége érdekében. (l. 2. kép)

Dolgozatomban (b) második kérdését tekintve elmondható, hogy az általam vizsgált *emlékes füzet* és a *katonafüzet* értelmezhetők a kapcsolattartás hordozóiként, melyet alátámaszt az otthonnal kialakított lelki kapcsolat felépítése, továbbá a különböző fatikus elemek és a társas lap funkciója. A fatikus elemek közül a füzetekben a különböző köszönési, megszólítási formák, a köszöntő versek és a közhelyként feltűnő közbe ékelt szerkezetek szerepelnek. A kapcsolattartás e tekintetben három módon jön létre. Az első a már meglévő, de a tulajdonos jelenében nem személyesen folytatható kapcsolattartás nyilvánul meg a szülőkkel. A második forma a tulajdonos jelenében kialakult kapcsolatok fenntartása érdekében létrejövő írások által. A harmadik mód pedig a jövőre tekintve a jelenben meglévő kapcsolatok tartásának érdekében leírt személyes adatok által.

6. Következtetés, összefoglalás

A dolgozatomban bemutatott néprajzi vizsgálatok alapján az a következtetés vonható le, hogy az írás az emberek életében fontos szerepet tölt be, mely művelet által az egyén reprezentálni tudja tudását, értékrendjét és személyiségét. Mindazt, amit az írásgyakorlat, beleértve a

másolást is, fizikai valóságba öltethet, olyan időintervallumba helyezheti, mely meghaladhatja önmagát is. Az általam vizsgált népi írásos kultúra egyik elemét képezi az *emlékes füzet* és *katonafüzet*, melyek egy olyan korszakban keletkeztek, amikor az írás magas presztízst élvezett, és mindenki igyekezett önmagából valamit az írás által is az utókornak hagyni. Mindemellett az írásgyakorlat főként a fiatalok életében központi szerepet töltött be az addig ismeretlen, egyedül megoldandó élethelyzetek feldolgozásában, saját személyiségük alakulásában. Ezek a füzetek a fiatalok, főként a fiúk életében a felnőtté válás, egy meghatározó életszakasz bizonyítékaiként szolgálnak. A füzetek vegyes tartalmú és műfajú feljegyzései a mindennapi életre, érzelmekre, honvágyra, szerelmi bánatra, vágyakra, tanácsokra, humoros írásokra, dalokra, nótákra, népdalokra, katonadalokra és köszöntőkre oszthatók. A füzetek tulajdonosai az által, hogy a megbecsülés néhány rétegét a füzetjeikben összeállították, egy eszmei értékrendszert is létrehoztak, melyet tovább adva utódjaiknak tanító jelleget öltve tekinthetnek a saját értéktárgyukra.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy ezek a kéziratos füzetek számos funkciójuk mellett, melyet a tulajdonosaik életében betöltöttek, a megbecsülés hordozói is. E mellett a funkció mellett kiemelkedő szerepet élvezett, és kutatásomban is fontos szempontként volt jelen a kapcsolattartást hordozó szerepkör is. A felvetés, mi szerint lehetnek-e ezek a füzetek a kapcsolattartás (c) hordozói, bebizonyosodott, mely tételezést a különböző nyelvi, szemantikai és főként fatikus elemek által bizonyítottam.

Összegezve kutatásom eredményeit elmondható, hogy az általam vizsgált kászoni tárgypopulációs elemek: a *katonafüzet* és az *emlékes füzet*, a megbecsülés és a kapcsolatteremtés hordozóiként voltak jelen az 1950-es években, azaz a tulajdonosaik által aktívan használt években, valamint a megbecsülés funkciót tekintve, tulajdonosaikat túlélve töltik be a megbecsülendő értékek tanításának szerepkörét a tulajdonosok utódjainak, családjának körében.

Felhasznált szakirodalom

- András Ignác 2015. *Kászonszéki lélekharangok*. Verbum Kiadó. Kolozsvár. 185.
- András Ignác 2018. *Őrzők a keleti gyepűn*. Verbum Kiadó. Kolozsvár. 6–7.
- Balász Géza 1993. *Kapcsolatra utaló (fatikus) elemek a magyar nyelvben*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Bárczi Géza – Országh László et. al. (szerk). 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára*. Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest.
- Erdély Judit 2012. *Fatikus beszéd*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó. Sepsiszentgyörgy.
- Farkas Kinga 1999. *A népi írásbeliségről – Kuszto Vilmos verses füzetek kapcsán*. In: Keszeg Vilmos (szerk.): Írás, írott kultúra, folklór. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár. 227–228.
- Fülemile Ágnes 1994. *Populáris grafika Magyarországon a 19. század második felében: emléklapok és emblematikájuk*. In: Kisbán Eszter (szerk.): Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás, MTA Néprajzi Kutatóintézet. L'harmattan Kiadó. Budapest.
- Gazda Klára – Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc – Tanczos Vilmos – Demény István Pál 2008. *Magyar népi kultúra*. Ábel Kiadó. Kolozsvár.
- Keszeg Vilmos 1991. *A folklór határán*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
- Keszeg Vilmos 2008. *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 3. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék; Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár.
- Keszeg Vilmos 2010. *Populáris írás*. Adatbank erdélyi magyar elektronikus könyvtár. <https://lexikon.adatbank.transindex.ro/tematikus/szocikk.php?id=13> (2021. március)
- Ortutay Gyula (főszerk.) 1977–1982. *Magyar néprajzi lexikon*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Vajda András 2014. *Emlékversírás és emlékvershasználat a Maros megyei Sáromberkén*.
- Kovács Kiss Gyöngy – Tanczos Vilmos (szerk.): *Erdélyi Múzeum*. 76/1. EME. Kolozsvár. 116–126.
- Vajda András 2013. *Az írás és Az írott szó hatalma*. Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár.
- Vasvári Zoltán 1999. „Hallgass a szív szavára...”. In: Keszeg Vilmos (szerk.): Írás, írott kultúra, folklór. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár. 119–120.